

Jakub Zgierski

Antysztuka

Czy antysztuka to jeszcze sztuka?

Czym jest sztuka?

Sztuka to działalność artystyczna, którą zaliczamy do sfery kultury. Zgodnie z klasycznym kanonem do jej wytworów należą materialne dzieła będące odzwierciedleniem warsztatu artysty i zwieńczeniem jego twórczej pracy. Naczelnym kryterium sztuki jest piękno rozumiane jako wartość estetyczna¹. W obecnych czasach mamy do czynienia ze sztuką współczesną, która bywa jednak często mylona ze sztuką nowoczesną. Należy najpierw wyjaśnić te dwa terminy, aby zrozumieć, jak rewolucyjne zmiany dotknęły sferę kultury w XX wieku. Sztuka nowoczesna to inaczej sztuka modernistyczna, która rozwijała się na przełomie XIX i XX wieku. Twórcy kojarzeni z tym nurtem stawiali na oryginalne środki wyrazu i starali się eksperymentować z formą. Chociaż zrywali z tradycją i poszukiwali nowych technik czy materiałów, to wciąż byli przywiązani do kultu sztuki jako zjawiska wyjątkowego. W ich przeświadczeniu artysta realizował pewną misję, pokazując światu coś wielkiego. Natomiast sztuka współczesna odnosi się do nurtów rozwijanych po II wojnie światowej². Do tej kategorii zalicza się zarówno kierunki nawiązujące do sztuki modernistycznej, jak i te, które określamy mianem antysztuki. Zgodnie z internetową Encyklopedią PWN antysztuka to „termin stosowany dla określenia zjawisk i postaw w sztuce współczesnej, podważających klasyczną koncepcję dzieła sztuki”³. Do jej najbardziej rozpoznawalnych

¹ Kiereś H., *Antysztuka* [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, dostęp online: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/a/antysztuka.pdf>.

² Karoń K., *Sztuka współczesna*, historiasztuki.com.pl, dostęp online: <https://www.historiasztuki.com.pl/strony/001-09-00-WSPCZ-POSTMODERNIZM.html>.

³ *Antysztuka* [w:] *Encyklopedia PWN*, dostęp online: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/antysztuka;3870195.html>.

przedstawicieli zalicza się dwóch lewicujących artystów: Marcela Duchampa oraz Josepha Beuysa.

Jak narodziła się antysztuka?

Jak zostało to już wspomniane, antysztuka jest specyficznym kierunkiem w sztuce współczesnej, który podważa klasyczną koncepcję dzieła sztuki. Jej początków można doszukiwać się w twórczości XX-wiecznych dadaistów, którzy odrzucili wszelkie kanony, w tym wartości oraz ideały estetyczne. Ich intencją przewodnią było zatarcie granicy między codziennym życiem a sztucznym pięknem sztuki. W tym celu najsłynniejszy reprezentant dadaistów Marcel Duchamp wykorzystywał zwykłe przedmioty, które podnosił do rangi dzieł sztuki, de facto deprecjonując w ten sposób samą sztukę⁴. Natomiast na przełomie lat 60. i 70. niemiecki performer Joseph Beuys głosił, że dziełem sztuki jest wszystko, a twórcy wcale nie muszą posiadać ani warsztatu, ani szczególnych umiejętności. Uważał bowiem, że celem działalności artystycznej nie jest materialne dzieło sztuki, ale rewolucja przekształcająca społeczeństwo. W tej perspektywie nowi artyści mieli odgrywać rolę “inżynierów dusz”. Co ciekawe, Beuys postrzegał organizm społeczny jako jedno wielkie dzieło sztuki, które można, a nawet trzeba poddawać „plastycie”, czyli ideologicznej przemianie⁵.

Czym charakteryzuje się antysztuka?

Jak twierdzi filozof oraz badacz kultury i sztuki Krzysztof Karoń, rewolucyjna zmiana, jaką wprowadziła antysztuka, nastąpiła w trzech obszarach: „Wyjątkowe dzieło sztuki zastąpione zostało przez przedmiot banalny, materialne dzieło sztuki zastąpione zostało przez intelektualną spekulację, a celowy, indywidualny proces twórczy zastąpiony został przez zbiorowy rytuał”⁶. Tradycyjny kanon sztuki opiera się na mimetyzmie, czyli naśladowaniu rzeczywistości, oraz kallizmie –

⁴ Dadaizm [w:] *Encyklopedia PWN*, dostęp online: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dadaizm;3890215.html>.

⁵ Karoń K., *Historia antykultury*, Warszawa: Wydawnictwo Key4, 2018, s. 464-467.

⁶ *Idem, Sztuka współczesna...*

poszukiwaniu piękna. W antysztuce zastąpił go kanon wolności i kreatywności. W tym ujęciu sztuka nie nawiązuje do zastanego świata ani nie skupia się na ukazywaniu piękna, lecz jest formą nieograniczonej ekspresji. Rezygnacja z wartości estetycznych jest równoznaczna z likwidacją podstawowego aspektu sztuki i pomniejszeniem rangi dzieła. Ponadto antysztuka demokratyzuje sztukę oraz wprowadza anarchizm twórczy, głosząc, że „artystą jest każdy”, natomiast „sztuką jest to, co za sztukę zostanie uznane”⁷.

Transgresyjny cel antysztuki

Antysztuka cechuje się także transgresyjnością, tzn. jest zorientowana na przekraczanie granic norm społecznych, moralnych i religijnych. Można powiedzieć, że w sposób programowy uderza w ludzką wrażliwość i depcze wzorce kultury. Szokowanie publiczności i wywoływanie w niej skrajnych odczuć należy do stałego repertuaru antysztuki⁸. Co należy podkreślić, w historii sztuki da się wskazać wiele dzieł, które w jakiś sposób złamały przyjęte wcześniej konwenanse, wyznaczając nowe standardy artystyczne, jednak zawsze był to efekt uboczny pracy artysty poszukującego oryginalnych środków wyrazu. Z kolei wśród twórców antysztuki demonstracyjne łamanie tabu, a nierzadko opluwanie wartości stanowi środek do celu, jakim jest przebudowa świadomości społecznej. Jak wskazuje filozof sztuki prof. Henryk Kiereś, antyartyści często eksploatują tematy stawiane przez ludzi cywilizowanych poza nawias kultury, wykorzystując do tego rozmaite materiały „według zasady znoszenia kulturowych granic (tabu, konwencji, nawyków percepcyjnych) i w imię ukazywania względności wszystkiego; świat przyrody i kultury to »menu iluzji twórczej«, liczy się pomysł i jego oryginalność; tworzywem a. i zarazem celem jej demaskatorskiego ataku są często dzieła klasyczne”. Naukowiec wymienia również motywy, które są najchętniej podejmowane w ramach antysztuki: „dewiacje seksualne, drastyczne samouszkodzenia (amputacje i kastracje), akty samobójcze, ofiary ze zwierząt, osoby niedorozwinięte umysłowo, zachowania bluźniercze i świętokradcze, a

⁷ Kiereś H., *op. cit.*

⁸ Karoń K., *Sztuka współczesna...*

także agresja wobec widzów ich akcji”⁹. Z powyższego opisu wyłania się obraz antysztuki jako narzędzia krytyki tradycyjnej kultury i jej społecznych wytworów.

Antysztuka w służbie rewolucji

Antysztuka i jej przejawy wpisują się w trwającą na Zachodzie wojnę kulturową. Otóż jak wskazuje dr Michał Krajski, „aby zrozumieć, dlaczego znaczenie sztuki, a szerzej kultury, jest tak wielkie dla marksistów kulturowych, trzeba znowu powrócić do kompromitacji polityczno-ekonomicznych projektów komunistycznych na Zachodzie. Rozczarowanie to musiało skłaniać do poszukiwania nowej płaszczyzny dla rewolucji”¹⁰. Bolszewicy, którzy w 1917 roku zdobyli władzę w carskiej Rosji, zaczęli tworzyć nowe komunistyczne społeczeństwo. Chociaż do podobnych prób doszło w wielu państwach Europy Zachodniej, to wszystkie one zakończyły się niepowodzeniem. Wówczas tamtejsi marksiści musieli wyjaśnić, dlaczego społeczeństwa nie poparły ich postulatów. Ideolodzy doszli do przekonania, że przyczyna tkwiła w zbyt silnych wpływach chrześcijaństwa, które należało zatem wyrugować z przestrzeni publicznej. Uznali, że droga do władzy musi wieść przez kulturę. Włoski komunista Antonio Gramsci wprowadził nawet pojęcie „hegemonii kulturowej”, które oznacza formę dominacji społecznej w sferze kultury. W jego przeświadczeniu dzięki nowej taktyce rewolucjoniści doprowadzą do takiego stanu, w którym to oni będą wyznaczać świadomość i ideologię uznawane przez społeczeństwo. W XX wieku o władzy zaczęła decydować w coraz większym stopniu dominacja w kulturze, a zwłaszcza kulturze masowej. Zachodni marksiści zauważyli, że można zacząć wpływać na masy, przejmując system wychowania, media czy Kościół, a wtedy władza polityczna prędzej czy później sama trafi w ich ręce. W efekcie ci, którzy chcieli wprowadzić nowy rewolucyjny system, musieli zdekonstruować stary, niszcząc jego

⁹ Kiereś H., *op. cit.*

¹⁰ Krajski M., *Okultystyczne korzenie światowej rewolucji. Ezoteryka w służbie postępu*, Warszawa: Wydawnictwo Fronda, 2020, s. 305.

tradycyjną kulturę¹¹. Marksistowskie trendy trafiły również do obszaru sztuki, a w latach 60. XX wieku szczególnie zyskały na popularności na fali ruchu kontrkulturowego. Antysztuka okazała się idealną platformą dla szerzenia ideologicznych treści, które dekonstruuje zastany porządek oraz wartości, z którymi identyfikuje się społeczeństwo.

Antysztuka jako element socjotechniki

Chociaż antysztuka formalnie należy do sztuki współczesnej, to w rzeczywistości nie jest nurtem artystycznym, a czysto ideologicznym. Już sama nazwa stanowi negację klasycznie pojmowanej sztuki. Tak naprawdę antysztuka nie tworzy dzieł, a produkty, odrzucając znaczenie warsztatu artysty i celowość jego pracy. Zasadniczo mamy tu do czynienia z zespołem technik socjotechnicznych, czyli metod wywierania wpływu, które pozwalają na przekształcanie świadomości społecznej w służbie rewolucji. Zdaniem Krystyny Różańskiej-Gorgolewskiej, artystki i kuratorki w Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski, sztuka stanowi bardzo skuteczną przestrzeń do kreowania zbiorowych wyobrażeń: „Sztuka wydaje się więc idealnym narzędziem politycznym, narzędziem wpływania na światopogląd, postawy społeczeństwa”. Jak wyjaśnia, „pod pozorem sztuki za pomocą jej narzędzi relatywnie łatwo forować ideologie. Można nawet kreować wizerunek państwa czy prowadzić międzynarodową politykę. Jak wtedy gdy CIA wykorzystwała amerykańską sztukę nowoczesną jako broń w zimnej wojnie”¹². W przekonaniu dr. Piotra Bernatowicza antyartyści wykorzystują szczególnie status sztuki, która jest traktowana w społeczeństwie w sposób poważny i z namaszczeniem, aby przemycać za jej pomocą treści stojące w sprzeczności z tym wyobrażeniem¹³. Można zatem powiedzieć, że antysztuka dokonuje destrukcji sztuki od wewnątrz.

¹¹ Rozwadowski D., *Marksizm kulturowy. 50 lat walki z cywilizacją Zachodu*, Warszawa: Wydawnictwo Prohibita, 2018, s. 22-23.

¹² Zgierski J., *Czym jest ANTYSZTUKA? Rewolucja w świecie kultury*, medianarodowe.com, 26.08.2021, dostęp online: <https://medianarodowe.com/2021/08/26/czym-jest-antysztuka-rewolucja-w-swiecie-kultury-opinia/>.

¹³ Bernatowicz P., *Pan Lebrun i sztuka krytyczna*, Poznań: Fundacja Kreatywna Rodzina, 2021, s. 34.